

Helmut Eller

Neli temperamenti
pedagoogikas ja
enesekasvatuses

PreMark

Originaal:
Helmut Eller
Die vier Temperamente.
Anregungen für die Pädagogik
Verlag Freies Geistesleben
1. Auflage 2007

© PreMark 2019
Tõlkinud Eva-Maria Vinkel, Sander Varik
Toimetanud Anneli Piibar
ISBN 978-9949-9910-3-7

Sisukord

Saatesõna 9

1. Sissejuhatus 11

2. Esimene kokkupuude temperamentidega 15

Kuidas lapsed sisenevad hommikul klassi 16

Mis ilmneb kirjeldatud käitumisest? 18

Tee temperamentide elava vaatlemiseni 20

Kuidas lapsed tunnis sõna paluvad 22

Lapsed koduuksel 24

Kuidas lapsed (Halligi) saart joonistavad 25

3. Temperamentide mõistmise esmased alused 31

Temperamendisegud 32

Hippokrates ja tema õpetus 34

Temperamendid ja Empedoklese elemendid 35

Temperamentide „degenereerumise” ohud 39

Goethe ja Schilleri temperamendiroos 44

4. Temperamentide sisemine mõistmine 47

Temperamendi mõistmise meetod 47

Liftis 48

Piltlikud näited 50

Edasised harjutused temperamentide sisemiseks
mõistmiseks 55

Rudolf Steineri visand temperamentide mõistmiseks 55

Varjatud temperamendiomadused 57

5. Inimeseõpetuse edasised aspektid 60

Nelja olemusliikme mõistmine 60

Olemusliikmed ja temperamendid 65

6. Soovitused vanematele ja õpetajatele	71
Temperamentide harmoneerimine	71
Millised lapsed tuleks klassis panna kõrvuti istuma?	72
Koleerik flegmaatiku kõrval	73
Koleerik melanhooliku kõrval	74
Koleerik sangviiniku kõrval	74
Koleerik koleeriku kõrval	75
Istumisplaani rakendamine	77
Õpetaja ja õpilaste vaheline suhtlemine	79
Mida ootab õpetajalt sangviiniline laps?	79
Mida nõuab meilt koleeriline laps?	80
Mida vajab melanhoolne laps?	81
Millised ootused on flegmaatilisel lapsel?	82
Kuidas temperamente õigesti kohelda?	85
Koleeriline laps	85
Sangviiniline laps	88
Melanhoolne laps	90
Flegmaatiline laps	91
7. Soovitusi õpetajale lugude jutustamiseks	94
Loo elav jutustamine	94
Jutustamiseks valmistumine	98
Loo ümberjutustamine	99
8. Soovitused tsükliõppeks	101
Loomaõpetus	102
Sangviinikud	102
Flegmaatikud	103
Koleerikud	103
Melanhoolikud	103
Jutustamisstiilid ja elemendid	105
Kalad	106
Linnud	106

Taimeõpetus	109
Puud	109
Taime kasvamine ja neli elementi	110
Maateadus	113
Keemia seitsmendas klassis	114
Emakeeletund	116
Luuletused	116
Värsimõõdud	120

9. Koduse kasvatuse aspektid 124

Sangviiniline laps	124
Flegmaatiline laps	126
Koleeriline laps	127
Melanhoolne laps	129
Temperamendid ja toitumine	131
Neli teravilja	132
Temperamendid ja suhkur	134
Taime neli osa ja toitumine	136
Värvide mõju	137

10. Temperamendid täiskasvanute kooselus 139

Koleerik ja flegmaatik	140
Koleerik ja melanhoolik	141
Koleerik ja sangviinik	143
Koleerik ja koleerik	144
Flegmaatik ja melanhoolik	144
Flegmaatik ja sangviinik	146
Flegmaatik ja flegmaatik	147
Sangviinik ja melanhoolik	148
Sangviinik ja sangviinik	150
Melanhoolik ja melanhoolik	151
Temperamentide tähendus sotsiaalses elus	151

11. Enesekasvatus 155

Mida tuleb õppida? 155

Omaenda temperamendi mõju lastele 157

Ergutusi enesekasvatuseks 160

Harjutus sangviinikule 160

Harjutus flegmaatikule 162

Harjutus melanhoolikule 163

Harjutus koleerikule 164

12. Lõpetuseks 166

Märkused 169

Kirjandus 171

Saatesõna

Iga inimene on individuaalne ja ainulaadne. Kuid kogu inimliku mitmekesisuse juures on hingelisi ja ka kehalisi tunnuseid, mille põhjal saab inimesi üht- või teistmoodi klassifitseerida. See inimene käitub ja reageerib just nii, nagu olen paljude puhul sarnaselt kogenud – nendime seda ikka ja jälle.

Inimeste jagamine iseloomulike tunnuste põhjal n-ö tüüpideks ulatub tagasi aegade hämarusse. Neist tuntuim, antiikajast pärinev temperamendiõpetus, jagab inimesed nelja gruppi omaduste järgi, mis reeglina on püsivad ning mis tingivad suuresti inimese harjumuspäraseid käitumismustreid ning annavad värvingu koguni tema mõtte- ja tahtetegevusele. Selliste omaduste kandjateks peeti tollal inimeses toimivaid erinevaid vedelikke, tema kehamahlu. Nende õigest vahekorrast, segust sõltus inimese kehaline ja hingeline tervis. See õpetus püsis ja arenes aastatuhandeid ning laienes meditsiini valdkonnast üha enam ka uusaja hingeteadusesse – psühholoogiasse.

Vaatama sellele, et temperamendiõpetus kaotas 19. sajandi lõpus nii psühholoogias kui ka meditsiinis kiiresti tähenduse, elab ta jätkuvalt edasi üldises kõnepruugis, argikasutuses ning vähemalt osaliselt ka uute psühholoogiliste süsteemide, definitsioonide ja mõistete kattevarjus, kus kirjeldatakse sarnaseid fenomene ilma sõna „temperament” kasutamata. Siiski ei taha uuema aja psühholoogiasuunad – väheste eranditega – temperamendiõpetust enam tunda või heidavad sellise käsitluse iganenuna kõrvale. Kuid seejuures ei suudeta asemele pakkuda niisugust põhjendatud inimeseõpetuslikku alust, millel põhineb antiikajast pärinev temperamendiõpetus ning mida Rudolf Steiner eelmise sajandi alguses antroposoofilisest vaimuteadusest lähtuvalt kaasajastas.

Kahjuks on see Steineri algatus, nagu paljud muudki, jäänud suures osas üldsuse tähelepanuta või akadeemiliste ringkondade poolt koguni järsult tagasi lükatud.

Waldorfpedagoogikas on uuendatud temperamendiõpetusel oluline roll. Rudolf Steiner viitas juba Waldorf-Astoria kooli rajamisele eelnenud õpetajate ettevalmistuskursuse esimesel päeval, et õpetaja ja lapse vahelise edendava suhte ülesehitamisel on õpetaja ja kasvataja üks olulisemaid ülesandeid õppida tundma laste temperamendilaadi. Kasvatamine on ju eelkõige suhe, mis eeldab ühelt poolt lapse mõistmist sellisena nagu ta on, ning teisalt iseenda tunnetamist ja sellest lähtuvat enesekasvatust. Ka viimase tähtsust pedagoogikas toonitas Steiner ikka ja jälle.

Raamatu autor Helmut Eller pakub mitmekülgse ülevaate temperamendiõpetuse võimalikust rakendamisest pedagoogikas, enesekasvatuses ja ka igapäeva elu suhetes. Kompetentsi on talle selleks andnud 40-aastane kogemus klassiõpetajana Hamburgi Wandsbeki ja Bergstedti waldorfkoolis, õpetamine Hamburgi ülikoolis ja waldorfseminaris, samuti maailma eri paigus peetud arvukad loengud ja kursused. Autori elav esitusviis ja rohked pedagoogilis-kasvatuslikud nõuanded võiksid olla abiks igale õpetajale ja lapsevanemale, kes püüab last vastavalt tema temperamendilaadile õigesti kohelda ja temperamendi ühekülgsusi harmoneerida. Kuigi kirjutatu on paljuski waldorfpedagoogilise suunitlusega, võib iga huviline leida sellest kasulikku ja ergutavat.

Sander Varik

1. Sissejuhatus

Rahvasuus kasutatakse sageli väljendit „See inimene on tõeliselt temperamentne!” ja igäüks mõistab vähemalt tundepäraselt, mida sellega mõeldakse. Kui iseloomustatakse vastupidist, siis öeldakse mitte harvemini: „Ta on niiiii flegmaatiline!”. Esimeses ütluses on omajagu tunnustust ja imetlust, samal ajal teine nimetab selgelt flegmat, üht neljast klassikalisest temperamendist, ja koguni teatud halvustava kõrvalmaiguga – väga ebaõiglaselt, nagu edaspidi näeme. Nii peetakse silmas üksnes polaarsust: kas kellelgi on temperamenti või pole tal seda üldse.

Nelja klassikalise temperamendi – koleerik, sangviinik, flegmaatik, melanhoolik – käsitus on meieni jõudnud kreeka arsti

Hippokratese (460–377 eKr) arendatud humoraalpatoloogia vahendusel. Ta seostas need lisaks meditsiinilisele käsitlusele oma väljapaistva kaasaegse, Empedoklese õpetusega neljast elemendist (tuli, õhk, maa, vesi). Aristoteles laiendas seda temaatikat lõpuks veel ühe nelikuga, mida nimetatakse kvaliteetideks (soe, külm, kuiv, niiske). Antiikajal oli neil seostel tähendus eelkõige meditsiinis.

Keskaja lõpus tegelesid temperamentide teemaga teiste seas Dante õpetaja Brunetto Latini ja 18.–19. sajandil filosoof Immanuel Kant ning luuletaja Novalis. Alles Goethel ja Schilleril õnnestus 1789./99. a talvel leida temperamentide käsitlemisel igale inimesele kohane elupraktiline väljund ja anda sellele värvirõõmsa niinimetatud temperamendiroosi kuju. See on ikka veel hea abivahend enesetunnetuse harjutamiseks ja ümbritsevate inimeste paremaks mõistmiseks.

Rudolf Steiner tegi 1919. a Waldorf-Astoria kooli rajades veel ühe sammu edasi, ta tõstis unustusse vajunud temperamendiõpetuse uuesti esile ning muutis selle viljakaks pedagoogika jaoks. Seejuures võttis ta küll üle Hippokratese nelja temperamendi nimetused, kuid ei seostanud oma temperamendiõpetust Hippokratese mahladeõpetusega, vaid lõi vaimuteaduslikest uurimistulemustest lähtuvalt sellele täiesti uue ja ulatuslikuma tunnetusaluse. See annab rikkalikke võimalusi temperamendiõpetuse rakendamiseks eriti just praktilises elus ning ka inimese ja maailma mõistmisel ja tunnetamisel. Käesoleva raamatu üks eesmärk on seda ka näidata.

Nüüdseks on Rudolf Steineri nõuandeid ja impulsse pea 100-aastase õpetamispraktika jooksul waldorfkoolides üle kogu maailma kasutatud ja järele proovitud. Paljud kolleegid on oma kogemustest kirjutanud ajakirjades ja raamatutes, mille hulgast tuleks eriti esile tõsta Peter Lippsi mahukat teost „Temperamente und Pädagogik”.¹ Minu raamatu eesmärk on paljuski temperamendivärvinguga

kirjelduste abil ergutada lugejaid igasse üksikusse temperamenti sisse lipsama, et neid elavalt mõista, neist aru saada ja õppida nendega mitmekülgselt ümber käima. Et suuta neid erinevaid tekstikohti karaktersest, temperamendile kohaselt lugeda, olen kasutanud vastavaid kirjavahemärke.

Tõsiasi, et igas inimeses on olemas kõigi nelja temperamenditüübi kalduvus, kutsub üles neid nelja inimeses ka otsima ja leidma. Ilmneb, et tugevamalt kerkib esile üks, kaks või mõnikord ka kolm tüüpi, et nad segunevad, et nad on tugevad harjumused, et nad on meis osa loodusest, aga et igas inimeses on elab midagi ürgomast, individuaalset, mis annab värvingu tema temperamendikalduvustele ning mille tõttu ta erineb märgatavalt teistest inimestest. Niisiis, kunagi ei saa olla kaht samasugust inimest, ning ma loodan, et minu käsitus aitab ületada nii mõnegi klišeelaadse ja trafaretse kujutluse.

Pean oluliseks lisada kohe alguses selgituse nimetuste „koleerik“, „flegmaatik“ jne kasutamise kohta. Temperamendiõpetuses, nagu argieluski, on muutunud üldiseks nimetada nii erinevaid temperamenditüüpe, kuigi igas inimeses on olemas kõigi nelja kalduvus. Täpsem oleks niisiis öelda: „Laps või täiskasvanu, kelle puhul koleerilised (või flegmaatilised või muud) jooned eriti ilmnevad, esile kerkivad või valitsevad ...“ Kuid selliste formuleeringute pidev kordamine oleks nii autorile kui ka lugejale pedantne ja tülikas. Seetõttu eeldan lugejalt arusaamist, et lihtsuse ja teksti volavuse mõttes räägin ma ikkagi koleerikust, sangviinikust jne. Kuid ma pean sellega alati silmas inimest, kellel koleeriline või sangviiniline temperament tuleb ülejäänud kolme kõrval tugevamalt esile.

Kõik inimeseõpetuslikud alused, et temperamentide tähendust mõista ja nendega igapäevaselt ümber käia, pärinevad Rudolf Steineri töödest. Seetõttu esitan pärast esimesi fenomenoloogilisi vaatlusi tema inimpildi mõningad põhialused. Sedalaadi

inimkäsitlust pooldavatele lugejatele avanevad ootamatud võimalused iseenda, laste ning kaasinimeste – ja eelkõige nende temperamentide – mõistmiseks ning nägemiseks uues valguses.

Loodan, et sel ühisel teel saab üha selgemaks, et ühest temperamendist teise asetumiseks on oluline sisemine liikuvus. Nii õnnestub meil jõuda uue arusaamani kõigi nelja temperamendi kohta ja õppida neid lõpuks koguni armastama. Temperamentide vaatlemisega suudame enesestmõistetavalt haarata vaid üht osa inimesest, igatahes väga olulist osa!

Hamburg, 2007

Helmut Eller

2. Esimene kokkupuude temperamentidega

Vaatleme kõigepealt erinevaid olukordi, mille puhul neli erisugust last käituvad oma temperamendiomadustele vastavalt. Ühes hilisemas peatükis proovime sama täiskasvanutega.

Esmalt hetk enne tundide algust, kui õpetaja tervitab esimestel kooliaastatel klassiukse juures õpilasi. Nelja erineva kirjelduse lugemisel püütagu endale elavalt ette kujutada, kuidas laps läheneb õpetajale, ulatab talle käe, vaatab otsa, tervitab, läheb oma kohale, võtab ranitsa seljast, istub toolile ja ootab tunni algust. Mida ma loengute või kursuste ajal olen kuulajatele parema ettekujutuse saamiseks meelsasti ette näidanud, seda üritasin siin väljendada kirjavahemärkide abil.

Kuidas lapsed sisenevad hommikul klassi

Esimene laps tuleb! Hoogsalt piki koridori! Energiliste, kindlate sammudega! Miski ei jää tähelepanuta! – Otsekohe õpetaja juurde! Vaatab kindla, puuriva pilguga talle otsa! – Sirutab käe hoogsalt välja ja haarab tugevalt õpetaja käest kinni! Tervitab lühidalt, selgelt, väljendusrikkalt: „Tere hommikust, õpetaja Eller!” Edasi! Kindlal sammul klassi! – Nii, nüüd oma laua juurde! Kohal! Ranits maha! – See käis liiga rutakalt! – Rihm jälle katki! Ema on seda ju korduvalt parandanud! „Ta ei oska parandada, tema süü!” – Lükkab ranitsa laua alla! „Nii, nüüd tuleb jälle oodata! Ikka veel! Tund võiks juba alata! Mulle ei meeldi oodata! Homme tulen hiljem!”

Läheneb teine laps, rahulikult, aeglaste sammudega, kergelt paremale-vasakule kõikudes ... kiirustamata ... pisut unelevalt ... ja pöördub õpetaja poole, keda ta esialgu võib-olla ei märganudki. Õpetaja väljasirutatud käsi juba ootab. Truusüdamikult pistetakse väike käsi õpetaja pihku, seda haaramata, lõdvalt ... laps tõstab aeglaselt pilgu, see peatub korraks õpetajal. Mõnus, sõbralik naeratus libiseb üle väikese näo ... ta tervitab rahulikult, leebelt, ruttamata. Siis läheb ta oma kohale, ikka veidi naeratades ... ranitsal lastakse seljast maha libiseda – see kukub põrandale: „Kahju, täna ma ei jõudnudki seda kinni püüda ... Mõnikord olen kiirem, siis mul õnnestub.” Nii, nüüd võib istet võtta ... ranits riputatakse konksu otsa ... ei pea sellega rohkem vaeva nägema ja see on käepärast. Kannatlikult oodatakse tunni algust.

Hei, seal tuleb järgmine, kergel sammul, koos kaasõpilasega (nüüdsest tema „parim sõber”, sest ta on nii tore!), rääkides talle oma elamustest (sest ta oli eile nii palju huvitavat kogunud!). Oh, seal on ju õpetaja! Ta katkestab korraks oma kõnevoolu, öeldes

veel kiiresti: „Sa oled mu parim sõber!”, astub kärmelt õpetaja juurde ning haarab rõõmsalt tema käest. Vaatab õpetajat selge, särava pilguga ning tervitab lõbusalt ja kergelt! Kohe märkab ta õpetaja välimuses midagi uut: „Oo, te olete käinud juuksuris!”, „Teil on uued kingad?” Pärast hetkelist pausi tuleb talle meelde, mida tal öelda oli: „Ema palus teid tervitada ja isal läheb nüüd paremini, ta oli ju nii haige – ja minu kuldhamster oleks peaaegu ära surnud, aga ma ravisin ta ruttu terveks!” Nüüd läheb ta nobedalt laua juurde, kuid ei istu veel; teeb ranitsa lahti, võtab välja sünnipäevakutsed ning jagab need kiirelt laiali. „Sünnipäev on mul kolme kuu pärast aga ma ei jõua seda kuidagi ära oodata. Tahtsin kõiki kutsuda, aga ema arvas, et ehk piisab, kui kutsuksin vaid pool klassi. Nii raske on valida – keda?” Nüüd aga kiirelt kohale, õpetaja tahab alustada!

Järgmine laps läheneb mõtlikul sammul, jälgides teadliku pilguga olukorda klassiukse juures. Ta jääb seisma veidi kaugemale. Näeb, et õpetaja tegeleb veel Hannesega: „Mida kõike küll Hannesel on jutustada? Kas see meeldib õpetajale? Ma parem ootan, ei taha neid segada. Hannes ei mõtlegi lõpetada. – Tema isa oli haige? Kui hirmus! Mõelda vaid, kui minu isa jääks haigeks!? Siis ei saaks ta ju tööle minna. – Tema kuldhamster oleks peaaegu ära surnud? Kui minu merisiga oleks haige, jääksin kindlasti koju. Vaene Hannes, mul on tast kahju. Nii, nüüd on ta lõpetanud.” Ta astub ligi avasilmi, teadliku hoiakuga, ulatab käe kaalutlevalt, usaldavalt, ettevaatlikult. Tõsiselt ja küsivalt vaatab ta õpetajale silma, tervitab tasase häälega, üsnagi lugupidavalt ja vabastab sama ettevaatlikult käe. Edasi liikudes ta mõtiskleb: „Õpetaja vaatas täna mulle nii sõbralikult otsa. See on hea. Kas tal on ka Hannesest ja tema kuldhamstrist kahju? Ma peaksin Hannesega pärast rääkima. Kui jube, kui minu merisiga haigeks jääks.” Ta läheb lühimat teed pidi oma kohale. „Loodetavasti keegi ei tõuka mind nagu eile!” – Ta

lükkab ranitsa ettevaatlikult laua alla, et seda mitte kriimustada. – „Mida Hannes küll teeb? Ta jookseb ikka veel ringi, ma nii ei teeks. Aa, ta jagab sünnipäevakutseid. Nii paljud saavad! Miks ta Martini kutsub? Jah, mina kutsuksin samuti Hanna. Kas ta mõtles ka minu peale? Kui mitte, siis ei kutsu ka mina teda enam! – Oh, Hannes, sa mõtlesid minu peale, aitäh!”

Mis ilmneb kirjeldatud käitumisest?

Proovime nüüd leida üles olulise. Esimesena kujutati, kuidas jõuab kohale koleerik. Tema käitumises võib märgata jõulisust, tarmukust, terasust, energilisust ja kindlameelsust. Temas on tahet, eesmärgid on kindlalt silme ees. Ta viib oma plaanid visalt ja põhjalikult ellu. Need on koleerilise temperamendi suurepärased omadused. Rahulikult istumine ja ootamine on talle vastumeelne. Siis muutub ta kergesti kärsituks ja reageerib vastavalt.

Meis kõigis on olemas aktiivne külg, koleerikul avaldub see tugevamini ja domineerib.

Teine laps, flegmaatik, käitub vastupidiselt. Tema sammudes, käepigistuses, pilgus jne avaldub suur rahu, lausa unelemine. Ta teeb kõike sooja südamega ja, kui vähegi võimalik, ka ruttamata. Miski ei vii teda endast välja. Kõik reeglipärane, rütmiline on talle meelepärane, samuti pikalt ühe asjaga tegelemine. Tema tugevus on kannatlikkus, püsivus, tasakaalukus ja rahuarbastus. Ta ei solva kedagi. Flegmaatikule meeldib olukord, kus ta saab end mugavalt tunda ja ta ei soovi seda muuta. Kõigi nende omadustega on ta koleeriku vastand.

Ka see temperament on igaühes olemas – kui lastakse end lõdvaks, lõõgastutakse, aga ka enne uinumist.

Kuivõrd teisiti käitub sangviinik! Milline kergus, rõõmsameel-
sus, spontaansus ja väledus! Teda huvitavad uued elamused, tema
meeled on avali, ta leiab ruttu uusi sõpru, märkab muutusi. Kui
talle meenub, millest kõigest ta rääkida tahtis, siis teeb ta seda
kohe ja ülevoolavalt. Sangviiniline laps armastab maailma ja
inimesi. Ta tahab kõike näha ja kuulda, kahjuks pole tal silmi
kuklas. Sangviiniku mitmekülgsed huvid elavdavad teda ennast ja
ka ümbritsevaid. Tema hingelisuus peegeldub näos. Ta võib ka kur-
vastust tunda, aga ei lase end sellest kaua vaevata, sest ta armastab
ju kõike ilusat! Tema tugev külg on pühendumine inimsuhetele
ning sisemine ja välimine liikuvus.

Kas pole meis kõigis midagi sangviinikust, kui jalutame erk-
sate meeltega looduses, vaatame välja rongiaknast või uudistame
kaupluste vaateaknaid?

Neljas laps, melanhoolik, käitub vastupidiselt sangviinikule. Ta
suhtub maailma ettevaatlikult, sisemise tõsiduse ja teadlikkusega.
Ta on kannatlik ootaja, vaatleja ja mõtiskleja. Melanhoolik elab
meelsamini oma sisemaailmas: mõtetes, tunnetes, unistustes; ta
armastab sisemist ja välist vaikust. Ta on tundlik ja peenetundeline,
ei soovi teisi segada; temas on diskreetsust ja tagasihoidlikkust.
Ta kontrollib ennast ja on enesekriitiline, kuid on samas tähele-
panelik ja vaatlev ka teiste suhtes ning suudab neile sügavalt kaasa
tunda. Tema tugevus on tõsine kaalutlemine ja kaasatundmis-
võime. Kui ta jääb mingi elamuse juurde, võib ta sellega kaua ja
põhjalikult tegelda ja esitada endale pidevalt küsimusi – lihtsatest
sügavamõttelisteni.

Igaüks tunneb ka seda temperamendivärvingut. Kes poleks
kogenud südamevalu ja kurbust või tundnud end melanhoolsena?
Isegi väga sangviinilised inimesed on sellega kokku puutunud, kui
nende juurest lahkub armastatud inimene või katkeb suur sõprus.